

*А. А. Березовський,
кандидат юридичних наук, доцент,
директор Інституту національного та міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет*

СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ НА ЗЛОЧИННІСТЬ: ОПИС ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ПРОБЛЕМИ

1. Основними компонентами системи кримінально-правового впливу на злочинність, зокрема, визначаються:

- 1) суб'єкти – особи та інституції, що реалізують вплив;
- 2) об'єкти – те, на що направлений вплив;
- 3) зміст впливу, який уособлюється застосуванням диференційованих заходів кримінально-правового впливу.

2. Питання суб'єктного складу кримінально-правового впливу на злочинність видається дискусійним. Наукова полеміка у цьому напрямку виливається у визначення суб'єктів кримінально-правових відносин тощо.

Надбання сучасних розробок кримінального права дозволяють дещо по-іншому переосмислити роль та зміст кримінально-правових заходів з точки зору їх змісту та суб'єктів застосування. Останнім часом однією із тенденцій у розвитку сучасного кримінального права називають посилення приватних начал у кримінальному праві, іноді навіть говорять про початок дрейфу кримінального права від публічного права до приватного або ж про диспозитивність у кримінальному праві.

3. В наукових колах представлено позицію, згідно якої об'єктом кримінально-правового впливу слід вважати злочинність та її конкретні прояви – суспільно-небезпечні діяння та особи, які їх вчинили. У даному випадку осіб, які вчинили злочини, в якості об'єкту кримінально-правового впливу розглядають як «інтегративне збірне уособлення особистісних якостей носіїв кримінальної діяльності». Іншими словами, на відміну від вчених, які розглядають окрему особистість як об'єкт впливу, певними вченими доводиться теза про те, що кримінально-правовий вплив є більш дієвим на макрорівні, ніж на рівні індивідуальному. При цьому не заперечується можливість та важливість впливу на окрему особистість засобами кримінального права.

Розглядаючи особистість злочинця в якості об'єкту кримінально-правового впливу, В. Н. Бурлаков відзначає, що «кінцевим результатом такого впливу є формування соціально-позитивних якостей та навиків правомірної поведінки. Тільки так можливо знову інтегрувати злочинця у суспільство, і це, власне кажучи, і є метою виправлення його особистості».

Важливим аспектом дискусії про об'єкт кримінально-правового впливу є положення, що згідно з міжнародними стандартами, кримінально-правовий вплив може здійснюватися не тільки на фізичних, але й на юридичних осіб. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (Палермо, 2000) рекомендує державам учасникам застосування щодо юридичних осіб, які притягуються до відповідальності, відповідних ефективних кримінальних або некримінальних санкцій, які здійснюють стримуючий вплив, включаючи грошові санкції. Практика притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб напрацьована у США, Франції, ФРН та ін. Точаться наукові дискусії з цього приводу і серед

учених пострадянського простору. Необхідність включення до суб'єктів злочину юридичних осіб відстоюється багатьма вченими, зокрема, С. Г. Келіною, А. В. Наумовим, Б. В. Волженкіним, А. С. Нікіфоровим, В. М. Смітєнко, О. Дудоровим. Про неможливість та недоцільність такого підходу зазначають Н. Ф. Кузнєцова, Л. Брич, Г. Ілюшина.

4. Визначаючи зміст кримінально-правового впливу підкреслюють його системний та багатоплановий характер. Зокрема, вказують на те, що зміст кримінально-правового впливу на злочинність обумовлений також метою впливу. На думку В. Ф. Ширяєва, єдиний результат є інтегративною властивістю системи заходів кримінально-правового впливу. Систему цих заходів він визначає як сукупність обмеженої кількості елементів, які мають основний або допоміжний характер та об'єднані результатом її спрямованості, вираженим у цілях покарань, регламентованих КК РФ.

Не зовсім погоджуючись з тим, що спрямованість заходів кримінально-правового впливу виражається виключно у цілях покарань, все ж таки зазначимо, що системність кримінально-правового впливу передбачає узгодженість заходів та переслідування *єдиної* мети. В науковій літературі зазначається, що заходи кримінально-правового впливу є якісно неоднорідними та наділені різною функціональністю, що дозволяє говорити про їх різне цільове призначення. Тому при аналізі сутності кримінально-правового впливу виділяють проміжні цілі застосування окремих заходів та кінцеву мету впливу в цілому.

5. В науковій літературі представлена думка про доцільність розмежування активної та пасивної форм кримінально-правового впливу. Активна передбачає безпосередню цілеспрямовану реалізацію норм кримінального права по відношенню до особи, винної у вчиненні злочину, а відтак характеризується суворою нормативністю. Пасивна припускає вплив на злочинність опосередковано, наприклад, у випадку досягнення загальної превенції як мети покарання.

Кримінально-правовий вплив на злочинність має як каральний, так і не каральний характер, не завжди пов'язаний із кримінальною відповідальністю.

Кримінально-правовий вплив реалізується шляхом контролю та виховання (умовне засудження, примусові заходи виховного характеру) та забезпечення безпеки (примусові заходи медичного характеру).

Кримінально-правовий вплив реалізується й за рахунок застосування заохочувальних норм (звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, та так звані спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені відповідними статтями Особливої частини КК України – ст. 255, 258 та ін.) та «виправдання» наднормативної, але соціально-схвалюваної поведінки (необхідна оборона, крайня необхідність, затримання особи, яка вчинила злочин тощо).

6. Характерною є позиція, згідно якої кримінально-правовий вплив визначається як реакція суспільства та держави на вчинення злочину та характеризується *зовнішніми* (нормативність, імперативно-обов'язковий характер реалізації з елементами диспозитивності) та *внутрішніми* (наявність проміжних цілей та єдиної кінцевої мети – стримання злочинності; поєднання каральних (покарання як засіб виправлення та недопущення вчинення нових злочинів) та некаральних заходів (заходів контролю, виховання, забезпечення безпеки, заохочення, стимулювання правомірної поведінки тощо) ознаками.